

Nagy Gáspár társadalomképe

(A NI-vers politikai vihara)

Nagy Gáspár – születését tekintve legalábbis – szüleim generációjához tartozik, egy olyan generáció tagja, amelynek művészete látókörömből eddig kissé háttérbe szorult. Amikor alkotói pályájuk elindult, kiteljesedett, még éppen hogy meg sem születtünk, vagy kora gyermekkorunkat töltöttük. Kevesebbet találkozhattunk velük, hiszen ők még nem, vagy csak alig voltak az „iskolai” irodalmi kánon részei – bár remélhetőleg e generáció több arra érdemes képviselője is mielőbb azzá válik –, mint akár már az őket megelőző generációk, akik sokszor „mestereik” voltak, akár a tézis, akár az antitézis szempontjából megközelítve. Értelmünk kinyílásakor, felnőtté válásunk (vagy felnőtté nem válásunk – nem biztos, hogy tudok vitatkozni a „baby boom” fogyasztói társadalomba „beleérő” korosztályát ért éretlenséget, halogató magatartást és valamilyen mértékű nihilizmust felsoroló vádakkal) idején pedig már nem voltak eléggé „kortársak” számunkra. S talán kissé a 90-es évek közepére bele is fáradtunk a „rendszerváltásba”, ifjonti nyegleséggel lezártaságát kijelentve. Érdeklődésünk más irányba fordult, magunk alá hengerelt a „csak pénzben gondolkozó szabadság” kollektív önfeladása, hogy magának Nagy Gáspárnak a szavaival éljek.

Pedig talán hiba volt nem odafigyelni rájuk, hiba volt nem odafigyelni Nagy Gáspárra. Hiszen művészete, különösen, ha lehet így fogalmazni, közéleti lírája soha sem csak a pillanatnak, az aktuális helyzetnek szólt, még ha bizonyos helyzetben egyes költeményei már az adott történelmi pillanatban is óriási jelentőségűvé váltak – gondolhatunk itt elsősorban a lentebb részletesebben vizsgált, a mára közmegegyezés szerint is „rendszerváltónak” nevezett verseire az *Öröknyár. elmúltam 9 éves* és *A fiú naplójából* címűekre. Persze Nagy Gáspár közéleti líráját ennyivel badarság lenne elintézni. „A tehetség semmi, elrontható, elpazarolható. / Ami az egész életben számít, az a jellem” – idézi meg maga Nagy Gáspár Herbert Zbigniew szavait. S ez a „JELLEM” (csupa nagybetűvel) legalább olyan meghatározó volt Nagy Gáspár életében, művészetében, mint a lírikusi kiteljesedés, hogy Görömbei professzor úr szavait idézzem: „Számomra nem kis szellemi gyönyörűséget jelentett annak nyomon követése kötetről kötetre, hogy Nagy Gáspár miképpen őrzi meg költői személyiségének különleges tisztaságát, acélos erkölcsi habitusát, s közben mint formálja egyénivé költői látás és kifejezésmódját.”

Nagy Gáspár „megvilágosodásá”-ban, „költői indulása, és útjának kijelölésé”-ben a 1968-as esztendő döntő fontosságú volt. „Aztán 1968-ban, Szent István király napjának éjszakáján tankoszlop dübörög elő a ködből, lezárnak az utakat, elterelik a forgalmat. Eljegyeznek a történelemmel: előre és hátra az időben. Az emlékezés jogát és felelősségét tanítják ott nekem. És azt: hol is élünk” – ahogy maga is írja *Múlik a jövőnk* című gyűjteményes kötetének ajánlójában. Visszaemlékezése szerint ez az időszak értette meg vele ’56-ot, az 1968-as események irányították figyelmét a

magyarság közelmúltjára. Mert a „temetetlen múlt”-ra, az elhallgatásra, a szőnyeg alá söprésre nem lehet jövőt alapozni. S ennek az időszaknak, e „korai” felismerésnek jelentékeny szerepe lehetett abban, hogy (költői) szemléletének alapelvei („emlékezni, látni, és megnevezni félelem nélkül”), melyeket oly következesen képvisel élete folyamán, sokszor a hatalommal is szembemenve, véglegesen rögzültek személyiségében.

Ahogy N. Pál József is írja, a megtartó erejű, az emberi (és költői) tartást kialakító gyermek és ifjúkor, valamint a korai, ’68 utáni ébredésnek is köszönhetően, az ezután következő egyre emeltebb hangú alkotó munka során „Nagy Gáspárnak ... – ellentétben a jó évtizeddel később »magára talált«, marxista indíttatású, önmagát aztán demokratikus ellenzéknek keresztelt csoport tagjaival – volt hova (1956-hoz s a hithez például) visszahátrálni, és volt mit »összekötnie.«” S Nagy Gáspár el is kezdte »összekötni« a jelent és a közelmúltat. Költészete a 70-es évektől kezdve egyre radikálisabb hangvételt üt meg – elég csak figyelni (a teljesség igénye nélkül) kötetének címeit: *Halántékdob* (1978), *Földi pörök* (1982), *Kibiztosított beszéd* (1987). A „metaforikus áttételek”, a kétfedelőség egyre inkább tűnnek el költészetéből, és egyre nyíltabban kerülnek célkeresztjébe a hetvenes-nyolcvanas évek morális züllésének igazi okai, hogy megint N. Pál József szavaival éljek: „a forradalom eltiprásának nyomán kelt összekacsintásos elhallgatás, a hazudozás és a mindezzel való békés – olykor megelégedett – együttélés jellemet és lelket porlasztó valósága”. Mert a kádári rend a hazugság megbecsülésére, de legalább közönyös elfogadására ösztönözte az embereket – és ez ellen a magatartás ellen, mely a jövőnk is folyamatosan „múlasztja”, marja, rágja – „hiszen múlt nélkül nincsen jövő” – , a Nagy Gáspár-i jellemnek hite szerint cselekednie kell – ahogyan már említettem is a költő által többször hivatkozott, példaként maga elé állított Herbert Zbigniew-i sorokat: „A tehetség semmi, elrontható, elpazarolható. / Ami az egész életben számít, az a jellem”. És rögtön reflektálnék is erre saját soraival az egyik „rendszeráldó versből”, *A fiú naplójából*: „...de ha több szégyen is társul velem, akkor is csak így mondhatom: *míg a szem él, látni kell fele-Barátaim! ...*”

Ezt a fejlődési ívet csak a felületes szemlélő számára török meg az 1981-es esztendőben életében bekövetkező változások, amikor az Írószövetség tagja, majd titkára lesz. A hatalom látszólagos közelébe sem a konformizmus, a megalkuvás vezeti, hanem a változások látszata által felvillanó remény, ahogyan maga is vallott erről: „1981 novemberében, a lengyel szükségállapot bevezetésének napján az Írószövetség egy viharos ülést tartott, amelyen a magyar írók 1956 után először színt vallottak. Ezen a közgyűlésen fiatal kétkötetes költőként vettem részt, de választás útván bekerültem a választmányba, majd titkár lettem. A szövetség ekkor – az 1956-os forradalmat előkészítő szerepét eszünkbe juttatva – megkezdte a hatalommal szembeni menetelését. (...) Naponta összeütközésbe kerültünk a pártközponttal és a minisztériummal, és talán ezek a viták is hozzájárultak ahhoz, hogy verseimben a metaforák mögül kilépve egyértelműbben beszéltem történelmünkről, ’56-ról, a takargatott sebekről.”

Ennek az „egyértelműbb beszédnek” lett híres (s a maga korában sokak számára hírhedt) példája a két korábban is említett vers: az *Öröknyár: elmúltam 9 éves* (vagy ahogyan sokan a mai napig is hívják, a NI-VERS), és *A fiú naplójából*. Rendszeráldó versek – Görömbei András „elnevezését” kevesen vitatják.

Az „Öröknyár” című vers 1983-ban íródott, de csak egy évvel később az *Új forrás* c. folyóirat 1984. októberi számában jelent meg:

Öröknyár: elmúltam 9 éves

	a sír	
	NIncs sehol	
a sír		a gyilkosok
a test		se I T T
	NIncs sehol	
a test		se O T T
a csont		a gyilkosok
	NIncs sehol	
a csont		

(p. s.)

egyszer majd el kell temetNI
és nekünk nem szabad feledNI
a gyilkosokat néven nevezNI!

(1983)

A szövegben kapitálissal szedve találjuk a hat alkalommal is feltűnő NI szókezedet és szóvéget, alig rejtve a dühös mondandót. Az „elemi igazságérzet otthonról hozott parancsa által kiváltott verssorok” – ahogyan Nagy Gáspár emlékezik rájuk – így, ebben a formájukban már szinte leplezetlen provokációt jelentettek a hatalommal szemben, és egyben kifejezték a korábban már idézett Nagy Gáspár-i hitvallást is: „emlékezni, látni, és megnevezni félelem nélkül”. Maga a költő is érezte, ez a publikációja több némi költői csínytevésnél. N. Pál József így emlékszik vissza egy Nagy Gáspárral 1984. október 20-án lefolytatott beszélgetésre: „Van az *Új forrás*ban egy érdekes versezet, nézd meg, ha teheted”. S néhány nap múltán, amikor végre kezébe került a vers, majd kiesett kezéből a lap: „Nem félti a családját ez az ember? – ilyesmi jutott eszembe talán, mert hogy óriási botrány lesz, azt a korszellem rögvest megsúgta nekem.” A vers persze rögtön téma lett, ki-ki saját vérmérséklete szerint örült neki, ijedt meg miatta, kelt ki ellene. Vasy Géza emlékei szerint: „1984 őszén tanszéki értekezleten az ideológiai kérdések között téma volt az *Új forrás*ban megjelent nevezetes vers. Király István kikelt a feltűnni vágyó névtelen poéta ellen. Én egy lélegzetvételnél szünetben közbeszóltam, mondván, hogy tehetséges költőről van szó. Mire a tanszékvezető elvörösödve kifakadt: költőnek mondd azt, aki Kádár Jánost gyilkosnak nevezi? A dermedt csöndben Czine Mihály szólalt meg: De hát ezt senki se mondta! Valóban, a versben a gyilkos neve nem hangzott el. (...) Az akkor még fiatal Nagy Gáspár költészetének erejét mutatja az, hogy pár nappal később Király István odajött hozzám, s közölte, nyilván előlvasva az addig megjelent három könyvet, hogy igazam volt: Nagy Gáspár valóban tehetséges költő, de e vers közlése súlyos politikai hiba.”

A „kilengésre” a hatalom rögvest felfigyelt, már 1984. október 22-én egy BM III/III-as főcsoportfőnökségnek szóló jelentésben beszámolnak a versről: „Nagy Gáspár, az ismert költő verse egyértelműen Nagy Imrének, az 1956-os ellenforradalom idején volt miniszterelnöknek állít emléket”. Idézik a végső sort is, „melynek legfőbb célzottja az ország akkori, már huszonnyolc esztendeje uralkodó első embere lehet csupán”. S persze a hatalom cselekvése nem is maradt el: a botrány ki-tört, „leállították a kötet előkészületeit, a szerkesztőket megrótták. Az én bűnöm sokkal nagyobb volt, mint a többieké, hiszen az Írószövetség felelős vezetőjeként követtem el. A szövetség helyzetét ellehetetlenítették, a vezetőséget zsarolták, amiért olyan titkárt foglalkoztatnak, aki kétségbe vonja a rendszer legitimitását. (...) az Írószövetség léte forgott kockán, az írók fenyegetettségben éltek, mert olyan titkár-uk volt, aki nem riadt vissza az igazság kimondásától. Ezért döntöttem úgy 1985. március 12-én, hogy lemondok tisztségemről, de a versről nem” – mesél egyik interjújában az esetről Nagy Gáspár.

S valóban, a meghurcolás sem tántorította el, a versről nem mondott le. 1986-ban, a forradalom harmincadik évfordulóján jelent meg a *Tiszatáj*-ban *A fiú naplójából* című verse: a „... és a csillagos estben ott susog immár harminc/ évgyűrűjével a drága júdásfa...” sorok szókimondó felütésével indítva, mellyel szinte azonnal újabb vihart kavart maga körül. Talán a *Öröknyár* körüli botránynak köszönhetően is a vers – Márkus Béla írása szerint: – „úgy vált nevezetessé, hogy egyetlenegy cikket sem írtak róla, vagy ha írtak, nem jelent meg a nyilvánosság előtt”. A következők: a *Tiszatáj* szerkesztőit kirúgják, a folyóiratot pedig 1986. júliusában betiltották, hatósági zsargonban: „szüneteltették”, mely a hivatalos indoklás szerint a „sorozatos közléspolitikai hibákkal, a felelősségteljes és demokratikus műhelymunka hiányával” volt magyarázható. A vita aztán rögtön megindult arról, hogy a Nagy Gáspár-vers miatti „megtorlás” vezetett-e a kemény fellépéshez, vajon a *Tiszatáj*-ügy egyenlő e Nagy Gáspár-vers ügyével. Minden valószínűség szerint igen, ha nem is teljesen kizárólag ez a vers vezetett egyedül a folyóirat betiltásához, hiszen 1986 októberében a Debreceni Irodalmi Napokon nyílt szóval elhangzott a pártközpontot képviselő Balogh Ernő szájából: „Adminisztratív intézkedés vált szükségessé, mert a költemény pillanatnyi politikai konstellációban alkalmas volt arra, hogy a rendszer legitimitását megkérdőjelezze”. S ezt a verziót támasztja alá az is, hogy alig fél évvel a *Tiszatáj* betiltása előtt az MSZMP Csongrád Megyei Bizottságának első titkára még így értékelte a lapot: „Alkotó kezdeményezések, magas színvonalú viták és felelősségteljes irodalomszervező tevékenység jellemezte a *Tiszatáj* munkáját”.

Nagy Gáspár maga is elismerte, nagyon nehéz időszak volt ez életében, amelyet csak úgy tudott átvészelni, hogy mindvégig tisztában volt azzal, igaza van. Vagy ahogy Sinkovits Imrének válaszolt a vakmerőségét firtató kérdésre: „nem voltam bátor, csak nem mertem félni”.